

חיים באר - "בחזרה מעמק רפאים"

חיים באר - בחזרה מעמק רפאים, הוצאת עם עובד, תשע"ח - 2018, 339 עמ'.

ספרו של באר הוא ספר מבודח ורציני כאחד שעוסק בסופרים ובמבקרים, פרופסורים וקברנים, ביהודים ובמומרים, בירושלים ובגולה, במתים ובחיים, ועוד. והכל בעירבוביא עליזה ולעתים תוך כדי קריצה לקוראים.

עלילת הספר לכאורה פשוטה. הסופר המפורסם הידוע אלישע מילגרום נפטר במפתיע (לדאבונו) בעת שהותו בעיירה הפולנית וורוצלב. זאת כנראה בעיצומה של כתיבה קדחתנית של רומן חדש (או שלא?). אלישע גיבורנו היה אחד מסופריה הידועים של ישראל ובעיקר הוערך בשל הרומן 'נעטרי הקוצים' שזכה בפרסים ספרותיים ובשבח המבקרים והאקדמיה. הקול המספר בספר הוא צלם מקצועי שנשכר להפיק סרט תיעודי על הסופר. מעניינת העובדה שעד סוף הספר איננו יודעים כלל את שמו, מה שמאפשר לרכז את תשומת הלב על אלישע מילגרום עצמו.

תוך כדי הקריאה מסתבר שאלישע ניהל מערכת יחסים טעונה עם עולם הנצרות. 'נעטרי הקוצים' עצמו עוסק בחייהם ומעלליהם של שלושה מומרים ידועים שהפכו עם השנים למיסיונרים להפצת

הנצרות בקרב היהודים. אשתו נעמי זלקינסון-מילגרום היא מצאצאיו של המומר הידוע זלקינסון שבין השאר תרגם את 'הברית החדשה' לעברית מקראית יפיפה. התפוחה לא נפלה רחוק מהעץ וגם נעמי השתייכה ל-"חברה הלונדונית להפצת הנצרות בקרב היהודים". שם הכירה נעמי את אלישע ויחדיו עברו לגור בירושלים. לאחר מותו בחרה נעמי לקבור דווקא בבית הקברות המשיחי שבעמק רפאים, ולא באחד משלל בתי הקברות המפוזרים בירושלים.

אלא שכאן מתחילה הדרמה להסתבך וכמה שאלות ללא פתרון עולות החל מהמערכה הראשונה. למה החליטה נעמי לקבור את אלישע דווקא שם? ולא בחלקה שרכש לעצמו בהר הזיתים? מה תעשה נעמי עם יצירותיו ועזבונו הספרותי של אלישע? למה הגיע אלישע לוורוצלב ומה בדיוק חיפש שם? מיהי אותה אישה פולניה מסתורית שדמותה מבליחה לרגע בזמן ההלוויה? ועוד כהנה וכהנה קושיות ולא מפסח. במהלך העלילה עולים מפעם לפעם השערות, מחשבות והצעות לפתרון, אולם כמובן לא נציגן כדי לא לפגוע בהנאת הגילוי מאלו אשר עדיין לא קראו את הספר. לאט לאט נחשפים אנו לסודות עבר, מגעים אסורים, תהפוכות נפש, תנועות חברתיות, אסונות ויחסים משפחתיים, ושאר ירקות השופכים אור על השאלות המתעוררות.

מעבר לעשייה עצמה, באר תוקף בהנאה מרובה את הממסד הספרותי על שלל התופעות שבו, וגם הקורא שואב מכך עונג. אין מוסד ספרותי שלא זוכה לנחת עטו וציניות לשונו. הסופרים מוצגים בקטנוניותם, בקנאתם, בתאוותם, ולא אחת גם בטיפשותם. 'הפרס הספרותי' מוצג כגחמה של מתעשרים חדשים, שלא לדבר על היחסים המורכבים בין הסופר למבקר האקדמי. זה מוצג כפרופסור שכל הקריירה שלו בנויה על אותם סופרים שהוא הוא ולא אחר גילה. ובלשונו של באר על המבקר, "אצלנו קוראים לו 'האשך'.... יש לו פרצוף קטן, מקומט, עגלגל, והגולגולת שלו מכוסה בפלומה דלילה של שיער, כמו ציפור שהקג"ב כפה עליה להעביר את החורף בסיביר".

מעבר לעשייה עצמה, באר תוקף בהנאה מרובה את הממסד הספרותי על שלל התופעות שבו, וגם הקורא שואב מכך עונג. אין מוסד ספרותי שלא זוכה לנחת עטו וציניות לשונו.

לעתים הציניות אף בוטה (אך מהנה לא פחות). כך למשל משפט הפתיחה של הספר הנלחש למספר בעת ההלוויה "איך היא הייתה בתור אשתו אני לא יודעת, אבל בתור אלמנה היא תהיה מצוינת". באר לא חוסך את שבט לשונו מאלמנות הסופרים. אלו בעיקר ממררות את חיי החוקרים, מחזיקות את העיזבון צמוד לחזה, דורשות כבוד ויקר למנוחים, ונוחות לכעוס על מי שפגע פגיעה אמיתית (או מדומה) בכבוד בעליהם ז"ל. ומה בנוגע ל-'אלמני הסופרות'? הבעלים שנותרו אחרי שיקירות הספרות העברית נפטרו? לאלו אין לדאוג, שכן לפי השמועה אותן סופרות היו בדרך כלל רווקות, גרושות, או אלמנות.

העלילה כמובן נפתרת בסופו של סיפור, אך אי אפשר שלא להתייחס ללשונו המשובחת והעילית של באר. גיבוריו מדברים בעברית גבוהה שבה משובצות ציטטות מהמקורות על שלל שכבותיהם. לשונם מלאה בלשון המקרא, משנה, חז"ל, ימי הביניים, ועד לעברית המודרנית העכשווית. גם לחכמים ולנבונים, לא יהיה פשוט לעקוב אחרי משחקי הלשון והמלים, ולזהות את האזכורים והמובאות. אין לך כמעט משפט שאין בו חידוד לשון ו/או רמז לפתגם/פסוק. אפילו השמות אינם מקריים. הסופר אלישע מזכיר לנו את אלישע בן-אבויה ('אחר'), התלמיד חכם שפרש והפך לכופר, וכך גם כמעט כל שם בספר. בנקודה זו באר אפילו לא מנסה להיות מדויק. רוב מוחלט של דוברי העברית (לצערנו) אינם אפילו מכירים את המקור של ציטטות אלו ובוודאי לא משתמשים בהן בשיחות היום יום. אבל העובדה שלא כך מדברים והשפה היא מלאכותית, איננה משנה את הנאתנו מהם. לפחות את הנאת הקוראים שיכולים לזהות את כוונתו הלשונית של הסופר.

באר מתאר גם רבות את ירושלים הפיזית. תיאוריו מדויקים להפליא ונראה שהם מבוססים על מארג החיים הירושלמי שמעטר את חייו ועבודתו הספרותית. המצבות בבית הקברות המשיחי בעמק רפאים והטמונים תחתיהם משורטטים בדיוק רב. ציוני הר הזיתים, רחובות ירושלים, בנייניה,

גיבוריו מדברים בעברית גבוהה שבה משובצות ציטטות מהמקורות על שלל שכבותיהם. לשונם מלאה בלשון המקרא, משנה, חז"ל, ימי הביניים, ועד לעברית המודרנית העכשווית.

ואישיה כולם כולם קיימים בדיוק כפי שכותב עליהם באר. אין להתפלא על כך משום שבאר הוא יליד ירושלים, חי בה בנעוריו, ואף הדריך בה שנים רבות סיורי דרך במסגרות שונות.

הסופר חיים באר פרץ לספרות הישראלית עם הרומן 'נוצות' שיצא לאור בשנת 1979. מאז חיבר מספר רומנים וכן ספרי עיון. ברוב ספריו (כמו גם בזה שלפנינו) העלילה מתרחשת בעיקר בירושלים והלשון מתאימה לעיר.

מומלץ לכל מי שאוהב לקרוא ספרות עברית במיטבה ובמיוחד לאלו שאוהבים ויכולים ליהנות מהלשון העברית המשובחת המתובלת באינסוף מקורות.